

“BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ”NİN HUKUKÎ STATÜSÜ VE İHTİLÂLCİ KARAKTERİ

TEVFİK BIYIKLIOĞLU

I.

Birinci Dünya Harbini (1914-1918), Osmanlı devleti için bir yenilgi ile kapayan *Mondros Mütarekesi* (30 Ekim 1918), Türk milletine en ağır şartlar altında bir *Kurtuluş savaşı* (1919-1923) yüklemiştir. Bu savaşın lideri yenilmez kumandan Mustafa Kemal (1881-1938), kahramanı Türk milleti ve onun ülküsünü gerçekleştiren de *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi*'dir (23 Nisan 1920-11 Ağustos 1923).

Tarihte Convention (Konvansiyon) ihtilâl meclisi gibi benzerlerinin yanında gerçekten büyük ve yapıcı bir meclis olarak yer alan T. B. M. M. nin ¹ hukukî statüsünü ve ihtilâlci karakterini incelemeye girişmeden önce, onun ne gibi şartlar altında ve niçin toplandığı bilinmelidir.

Böyle bir meclisin toplanmasını gerektiren ve onu, yüklediği tarihî ve millî vazifelerle karşı karşıya getiren zaruretler nelerdir? Asıl konuya girmeden bu noktalar üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Batı edebiyatında, ikinci Viyana bozgunu (1683) sıralarında ² ve bir az sonra ³ Osmanlı İmparatorluğu, *Hasta Adam* olarak damgalanmıştır. Fakat, Osmanlı devletinin, diplomatik münasebetlerde *Hasta Adam* muamelesi görmesi Kırım harbinden bir az önce, Rus Çarı I. Nikola ile İngiliz elçisi Seymour arasında, 14 Ocak ve 20 Şubat 1853 günlerinde Rusya'nın o zamanki başkendi Petersburg'ta, geçen bir konuşma ile başlar ⁴.

¹ Prof. Tarık Z. Tunaya, Osm. Imp. dan T. B. M. M. ne geçiş, 1956, s. 18.

² Les Voyages du Marquis de Nointel, Paris, 1900, s. 356.

³ E. Driault, Devant Constantinople, Paris, 1919 s. 19 “Şark meselesinin tarihi, Hıristiyan tepkisi karşısında Türklerin geri gelişlerinin tarihidir.”

Zoosmanns, Zitate der Weltliteratur, s. 65; Montesquieu, Fars mektupları.

⁴ E. Driault, La Question d'Orient; Enver Ziya Karal, Hasta Adam, Tarih Notları, Ülkü Basımevi, 1941, s. 189.

Osmanlı devleti, ikinci Viyana bozgunundan sonra, öz yatağına çekilmeye başlayan bir taşkın su gibi, gerilemeye başlar. Artık *Osmanlı meselesi*, askerî olmaktan çok bir diplomasi problemi olmuştur.

Batının karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun bu gerilemesinin sebebi, maddî zaafından ziyade, Batının yapısını kuvvetlendiren, onu yeni bir yaşayış ve anlayış yoluna sokan Rönesans, Humanism, din islâhatı, aydınlanma ve uyanış hareketlerine, kısaca yeni Batı yaşayış düzenine, *taassub ve cehalet* yüzünden uzak kalmasıdır. Ne XVIII. yüzyıldan bu yana girilen askerî yenilikler, ne Tanzimat ve ıslahat, ne 1876 birinci, ne de 1908 ikinci meşrutiyet, Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarabilmiştir. Afrika'da Cezair'den (1830) sonra Mısır (1841) ve Garp Trablus denilen bugünkü Libya (1911) kaybedilmiştir. Devlet, Balkan harpleriyle de (1912-1913), Avrupa'da Meriç'e kadar çekilmiştir. Birinci Dünya harbi başlarında, Osmanlı devleti, Anadolu, Irak, Suriye, Filistin ve Arap yarımadasından ibarettir.

Bununla beraber, Avrupa emperyalizm ve kapitalizmi, yarı sömürge haline soktuğu Osmanlı devletiyle birlikte, *Doğu Trakya, İstanbul ve Anadolu*'ya sığınan Türk milletini de yok etmek ve bu Türk topraklarını parçalamak amacını gütmektedir.

II.

Osmanlı devletine, son yumruğu, Türkiye'yi merkez devletleri safında (2 Ağustos 1914) ve vakitsiz harbe sokan (29 Ekim 1914 Karadeniz hareketi) *İttihad ve Terakki Komitesi* indirmiştir.

İtilâf devletleri, daha harb içinde, Osmanlı devletinin yalnız Arap kısımlarının değil, aynı zamanda Türk olan Anadolu'nun ve Boğazların, kendi aralarında paylaşılmasını sağlayan tek taraflı gizli anlaşmalar ve anlaşmalar yaptılar⁵. Başkumandan vekili Enver Paşa'nın, harbi, amatörce, Osmanlı devlet ve ordusunun takati dışında, her türlü akıl ve mantık kaidelerine aykırı olarak romantik bir tarzda idare etmesi, Türk milletine çok pahalıya mal olmuş ve Türk ordusunu çok yıpratmıştı. 1917 *Rus İhtilâli*, Kuzey doğudaki baskıyı kaldırmakla beraber mukadder felâketi ancak kısa bir süre

⁵ Tefvik Biyiklioğlu, Atatürk Anadolu'da, 1959, s. 40-41.

için geriletebilmiştir. Osmanlı devleti Türk ordusunun Çanakkale'de, denizde (18 Mart 1915) ve Karada (25 Nisan 1915-8/9 Ocak 1916) çok üstün kuvvetlere karşı kazandığı zaferlere ve diğer savaş cephelerindeki başarılı savunmalara rağmen müttefikleriyle birlikte yenilmiş ve pek ağır şartlarla bir mütareke yapmıştır (30 Ekim 1918).

Birinci dünya harbine son vermiş olan Mondros mütarekesi, aynı zamanda 600 yıllık Osmanlı devletini de ortadan kaldırmış bulunuyordu.

Mütareke gününde, daha sonra, *Erzurum ve Sivas kongreleri* ile *Millî Misak*'da, *Millî Hudud* olarak kabul edilen ve içinde çoğunlukla Türklerin yaşadığı topraklar Türk ordusunun elinde idi. Mütarekenamenin 7 inci maddesi, mütarekename ile işgali kabul edilmiş olan yerler dışında hemen bütün Türk topraklarının işgal edilmesine açık kapı bırakıyordu.

İtilâf devletleri, Türkiye'nin can damarı ve Avrupa-Asya arasındaki kara ve deniz yollarının kavşağı Boğazlar'dan (6-15 Kasım 1918) başka, mütarekenameye aykırı olarak dünya hâkimiyetinin merkezi İstanbul'u (13 Kasım 1918), Adana (9 Kasım-26 Aralık 1918) ve Musul (8-30 Kasım 1918) vilâyetlerini, Urfa (24 Mart 1919 İngilizler, 30 Ekim 1919 Fransızlar), Maraş (22 Şubat 1919 İngilizler, 22 Kasım 1919 Fransızlar), Anteb'i (1 Ocak 1919 İngilizler, 25 Ekim 1919 Fransızlar), Konya'yı (24 Nisan 1919 bir İtalyan taburu), Karadeniz kıyılarında Zonguldak (8 Mart 1919) ve Ereğli'yi (8 Haziran 1920 Fransızlar), Samsun (9 Mart 1919) ve Merzifon'u (30 Mart 1919 İngilizler) işgal ettiler. Bundan başka, bütün Türk demiryollarına, muhabere vasıtalarına el koydukları gibi İstanbul'daki Osmanlı hükümetini de kontrollerine aldılar.

Doğu Trakya ile geniş Anadolu'ya dağılmış olan Osmanlı ordusu da 42 bin kişiye indirilmiş ve bu zayıf birlikler için ayrılanlardan başka, bütün silâh ve cephanesi İtilâf kontrolünde depolanmıştı.

Bu durumda, yalnız Lloyd George, Wilson ve Clemanceau'nun bulunduğu müttefikler meclisinin 6-11 Mayıs 1919 kararları⁶ ve İtilâf devletlerinin fiilî yardımıyla İzmir ve civarı Yunan ordusuna işgal ettirildi (15 Mayıs 1919).

⁶ R. Davison, Mondros'dan Lozan'a Türk diplomasisi, s. 175. Elaine Diana Smith, Kemalist hareketin kaynakları ve Büyük Millet Meclisi hükümeti, 1959, s. 8. Prof. Jäschke, Mitteilungen, Yunanlıların İzmir çıkarması, s. 52-55.

İtilâf devletleri yukarıda sözü geçen mütarekenameye bir tecavüz teşkil eden işgalleri yaparlarken Osmanlı devleti tarafından fiilî mukavemet şöyle dursun ciddi bir güçlük bile görmemişlerdir. Bundan başka, Doğu Anadolu vilâyetlerinin Ermenilere bırakılması için içeride ve dışarıda zehirli propaganda ve hazırlıklar korkunç bir şekil almıştı.

İzmir'e yapılan Yunan çıkarması ve Kilikya'da Fransız ilerlemesi ve tecavüzleri, bir az sonra, buralarda *Mahallî halk mukavemet hareketi* doğmasına yol açmıştır.

Padişah-halife ve Osmanlı hükümeti bu tecavüzler karşısında bile, hayat ve rahatlarını kurtarmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı.

Türk halkı, karanlık, müphemiyet ve şaşkınlık içinde kadere bel bağlamaktan başka bir şey düşünecek halde değildi. Felâketi anlamağa başlayan bazı aydınlar, muhitlerine ve o zamanki şartlara göre, kurtuluş çarelerine baş vurmaktan geri kalmıyorlardı⁷. Mütarekeden sonraki İtilâf tecavüzleri ve Trakya, Doğu Anadolu, Kilikya ve İzmir mukadderatı hakkında barış konferansının düşünceleri halk arasında mahallî *Müdafaa-i Hukuk* cemiyetlerinin kurulmasına yol açmıştır. Bununla beraber bu cemiyetler arasında, ilk zamanlarda, hiçbir bağlantı ve müşterek bir yönetim yoktu⁸.

İç huzur ve asayiş bile koruyamayacak bir duruma düşürülmüş olan *Türk Ordusu* savaş kıymetini kaybetmiş kadrolardan ibaretti. Bununla beraber, İtalyan, Balkan ve Birinci Dünya harblerinin tecrübeleri içinde yuğurulmuş olan Türk ordusu, mütareke devrinde, siyaset alanında en çok güvenilecek bir unsurdu. *Kumandanlar ve subaylar* yorgun olmakla beraber, vatanın parçalandığını görmekten içleri kan ağlarken kurtuluş çaresi aramaktan da geri kalmıyorlardı. Yakın Türk tarihinde görüldüğü gibi, *Kurtuluş dâvası*'nı, ilk ağızda, yine Türk ordusunun yüklenmesinden başka çıkar bir yol yoktu. *Ordu Subayı*, XIX. yüzyıldan beri, Türkiye'de, en çok batılılaşmış bir unsurdu. Memleketi kurtarabilecek bir baş, bir kumandan bulunduğu takdirde, ordu, vatan ve istiklâl uğurunda, yeniden silâha sarılabilir, müttefiklere ve gerekirse Osmanlı hükümetine karşı da müca-

⁷ K. Atatürk, N. C. I, 1950, s. 2-6.

⁸ Prof. Tarık Z. Tunaya, Türkiye'de siyasî partiler, 1952, s. 472-514.

C.H.P. 25 inci yıl (1923-1948), Ulus Basımevi, 1948, s. 5. Bu eserin tarih kısmını Prof. Enver Ziya Karal yazmıştır.

dele edebilirdi. Memleketin uğradığı felâkete ve silâhsızlandırılmış olmasına rağmen ordu, disiplinini ve emir ve kumandaya bağlılığını koruyabilmişti.

İstanbul'da, müttefikler Osmanlı hükûmetini, serbest hareket etmekten alıkoyacak kadar kuvvetli idiler. Fakat, Orta ve Doğu Anadolu'da, fiilî kontrol elde edecek durumda değildiler.

Anadolu'da, İtilâf kontrolü İstanbul-Adana demiryolunun batısındaki bölgeye münhasır gibiydi.

Orta ve Doğu Anadolu'da, fiilî kontrol, her türlü güçlülere rağmen, 6 Türk kolordusunun (XV, III, XIII, XII, XX ve XIV. kolordular) elinde idi. Bu bölgelerde, İtilâf kontrol subaylarından başka, silâhlı İtilâf kuvvetleri yoktu. Kuzeyden deniz, diğer üç taraftan sarp sıra dağlarla çevrili olan bu geniş saha, tarih boyunca, bir çok devletlerin nisbî bir güvenlik içinde kurulmasına ve yaşamasına imkân verdiği bilinen bir gerçektir. Şimdi de, her türlü, Türk mukavemet hareketlerine emniyetli bir üs olabilecek şartları haizdi.

Doğu Trakya'da ise, demiryolunu tutan bir Yunan taburu, bu bölgede, I. kolordumuz için ciddi bir engel değildi⁹.

Müdafaai Hukuk Cemiyetleri arasında olduğu gibi, Trakya ve Anadolu'daki Türk kuvvetlerinin tümünü, belli bir millî gayeye doğru yönetecek azimli ve güvenilir bir kumandan yoktu. İşgal altındaki Osmanlı genel kurmayının bütün gayreti, Anadolu'daki birliklerle depolardaki silâh ve cephaneyi İtilâf makamlarına teslim hususunda güçlük çıkarmak ve askerî kadroları korumaktan ileri gidemiyordu. O zaman için bu kadarı bile bir başarı sayılmalıdır.

III.

1919 yılı başlarında, memleketin uğradığı çeşitli tecavüz ve hakaretler, özel olarak Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri, İstanbul mitingleriyle harekete geçen Türk gençliğinin¹⁰, Türk ordusunun ve bütün Türk milletinin sabrını tüketmişti. Sınırlar, son haddine kadar gerilmişti. Herkes, bir kurtarıcı, bir lider, bir kahraman arıyordu. Ünlü bir tarihçi bu durumu çok önceden sezmişti :

⁹ Prof. D. Rustow, World Politics, 1959, The Army and the Founding of the Republic, (Türk ordusu ve Cumhuriyetin kuruluşu); Tefvik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Millî Mücadele C. I, 1955, s. 209-378.

¹⁰ Halide Edip, Türkün ateşle imtihanı.

“—*Türklerin, sade, kanaatli, dürüst insan olarak aslanlar gibi dövüşükleri iyi günlere tekrar kavuşacaklarına inananlar vardır. Türk milletinde, hâlâ bunu yapacak cevher ve faziletler bulunmaktadır. Fakat, liderleri nerededirler? Milleti, bu kurtuluş yoluna götürecektir bu kahraman çıkıncaya kadar böyle bir uyanış ve dirilişten bahsetmek bir hayaldir.*”¹¹

Beklenen kahraman, *Mustafa Kemal*'den başkası olamazdı¹².

1908 ihtilâlini, on yıl içinde, parlâmanter meşruiyetten partizan ve şahsî diktatörlüğe çeviren *İttihad ve Terakki idaresi*'ni beğenmeyenler arasında en tanınmış asker Mustafa Kemal'di. Arıburnu ve Anafartalardaki parlak kumandanlığı, Filistin, Suriye çekilmesindeki hizmetleriyle, Mustafa Kemal, mütarekeden sonra, *Millî İstiklâl* hareketi için rakipsiz bir lider olarak görünüyordu. 1919'da, hiç bir kumandan, onun kadar sevgi, güven ve şöhrat kazanmamıştı. Mustafa Kemal'in 9 uncu ordu müfettişliğine tâyin olunmasını (30 Nisan 1919)¹³ ordu, memleket, iç ferahlığı ve büyük ümitlerle karşılamıştır. O, daha, İstanbul'dan ayrılmadan önce *Millî hâkimiyete dayanan kayıtsız ve şartsız müstakil bir Türk devleti* kurmağa karar vermişti. Ona göre, o vakit, Osmanlı devletinin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Padişah, halife medlûlu kalmamış boş lâflardı¹⁴. 19 Mayıs 1919'da Samsun'da bu görevine başlayan 9 uncu ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın idaresinde yirmi gün (19 Mayıs-8 Haziran 1919) içinde, görünüşte bir *askerî ayaklanma* olarak başlayan *Millî hareket*, onun askerlikten ayrılmasından sonra (8 Temmuz 1919) Erzurum kongresiyle (23 Temmuz — 7 Ağustos 1919) ilk halk teşkilâtını kurmuştur¹⁵.

Doğu Anadolu, millî mukavemetin başlangıç sahası olmak için çok kolaylıkları olan bir bölge idi. En güvenilir Türk silâhlı kuvvetleri (Dört Tümen) orada duruma hâkimdiler. Karşılarında, zayıf menşevik ve Batı taraflısı zayıf Ermeni ve Gürcü kuvvetlerinden başka bir düşman kuvveti yoktu. Mütareke ile boşaltılan Kars, Ardahan ve Batum'da yerli *Türk Şûra hükümetleri* bu bölge ile Doğu Anadolu

¹¹ Stanley-Lane Poole, *The Story of the Nations, Turkey*, 1903, s. 365.

¹² Tevfik Biyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, 1959, s. 27, 32, 37-64; R. Davison, *Mondros'tan Lozan'a Türk diplomasisi*, s. 173.

¹³ Harb Vesik. Dergisi, sayı 1, 1952.

¹⁴ K. Atatürk, N., C. I, s. 12. 1950.

¹⁵ K. Atatürk, N. C. I, s. 64-71. F. R. Unat, Ta. V. C. I, Sayı 2'den ayrı basım, A. v. R. M. H. C. Kuruluşuna ait vesikalar, II.

arasında bir bağlantı sağlıyorlardı. Kemalist ihtilâlin ilk prensiplerini ve ideolojisini tesbit eden *Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, bir ay sonra yerini, bütün memleket dâvasını benimseyen Sivas kongresiyle (4-11 Eylül 1919) kurulan *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*'ne bırakmıştır¹⁶. Kongreden sonra, bu cemiyetin kabul ettiği esasları yürütmekle görevlendirdiği Mustafa Kemal'in reisliğindeki *Temsil heyeti*¹⁷, *fiilî bir hükümet* olarak millî idareyi eline almıştı. Bu heyetin Sivas ve Ankara'da geçen yedi aylık bir faaliyet süresi içinde millî hayatımızı ilgilendiren başlıca olaylar (Damat Ferid hükümetinin düşürülmesi, Ali Rıza Paşa kabinesinin İstanbul'da iktidara gelişi, Amasya mülâkatı, son Osmanlı mebuslar meclisinin İstanbul'da toplanması ve bu mecliste millî misakın kabulü), millî hareketin kuvvetini ve bu hareketin bütün milletçe benimsendiğini gösteren başarılarıdır. Bu olayların en önemlisi, son Osmanlı meclisi için yapılan 6 ncı genel seçimi ezici çoğunlukla AN. V. R. M. H. C. nin kazanmasıdır. Bu sonuç, Anadolu millî hareketini fiilîlikten kurtarmıştır. Bu bakımdan, resmî İstanbul, Padişah, Hürriyet ve İtilâf partisiyle İtilâf mümessilleri bu meclisin düşmanı kesilmişlerdir¹⁸. Osmanlı Âyan meclisinin görüşü "*Yenilmiş olan Osmanlı devletinin muzaffer İtilâf devletlerinin arzularına boyun eymesi zaruretine dayanmaktadır. Bunlar arasından Damad Ferit:*

"İnsanlığın eski kanunudur. Yenilenler, galiplerin arzularına boyun eğmek zorundadırlar" diyordu.

İtilâf devletlerinin, İstanbul'daki durumlarını ve itibarlarını sarsmaya başlayan bu millî başarılar, düşmanlarımızı daha ağır ve sert tedbirler yoluna götürmüştü. Onlarca, Türk milletini ürkütecek tedbirlerin başında, İstanbul'un, İtilâf kuvvetlerince resmen işgali (16 Mart 1920) ve Mebuslar meclisinin tecavüze uğraması geliyordu. Her türlü insan haklarına aykırı olan bu barbarca hareket karşısında, İstanbul meclisinin, *umumî oturumların tehirine* karar vermesi (18 Mart 1920), Mustafa Kemal'e, Anadolu'ya geçtiği ilk günlerden beri düşündüğü *Yeni Türk Devleti*'ni kurmak imkânını veriyordu. İstanbul'un resmen işgali, Mustafa Kemal'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'na

¹⁶ K. Atatürk, N. C. I, s. 83-168.

¹⁷ F. R. Unat Ta. V. C. I, Sayı 1'den ayrı basım, A. V. R. M. H. C. nin kuruluşuna ait vesikalar, s. 6.

¹⁸ Prof. Tarık Z. Tunaya, Osm. Imp. T. B. M. M. H. geçiş, s. 18; C. H. P., 25 inci yıl, s. 5.

fiilen de, son vermiştir. Mustafa Kemal, bu maksatla *Ankara'da, salâhiyet-i fevkalâdeye malik bir meclisi, devlet işlerini yürütmek ve murakabe etmek üzere* vazifeye çağırıldı¹⁹. İstanbul'un işgali üzerine, Mustafa Kemal'in Anadolu'da aldığı ilk tedbirlerden ürken İstanbul hükümeti, önce Ankara'ya dört kişilik (Yusuf Kemal, Doktor Rıza Nur, Eskişehirli Abdullah Azmi ve Konyalı Vehbi hocalar) bir *heyet-i nasiha* gönderdi. Bu heyetin Ankara'ya katıldığı ve hiçbir iş göremediği anlaşılınca daha şiddetli vasıtalarla, *fetvalar ve hilâfet ordusu* ile millî hareketi bastırmağa kalkıştı.

İstanbul'un resmen işgali, Mustafa Kemal'e, millî mücadeleyi, Padişah adına da yürütmek imkânını veriyordu. Padişahın millet aleyhindeki bütün davranış ve beyannameleri, düşman baskısıyla ona zorla yaptırılmış gibi gösterildi. Ankara'nın, bilhassa, 1920 de verdiği bütün emirler ve aldığı kararlar *Padişaha sadakat ve müslümanlık duygularıyla birlikte milliyetçi Türk damgasını* da taşımaktadır. Mustafa Kemal, bir az yukarıda sözü geçen beyannamesinde (19 Mart 1919) bu meclise "*Kurucu Meclis*" diyecekti. Fakat, ilk günden, fikirleri ürkütmemek için adına *fevkalâde salâhiyetli meclis* demişti ki bu da, güttüğü amacı sağlıyordu. Meclisin 23 Nisan 1920'de açılacağını bildiren 21 Nisan 1920 tarihli beyannamede Mustafa Kemal, yeni meclisin, *Vatanın istiklâli, hilâfet ve saltanat makamının kurtarılması*'nı sağlamak gibi hayatî vazifeleri yapacağını açıklamıştı²⁰.

Yeni meclisi davet ettiği sıralarda, iç durum çok gergin ve tehlikeliydi. İstanbul'da, yeniden iş başına getirilen 4 üncü damat Ferid hükümeti (5 Nisan 1920) işgal kuvvetleriyle birleşerek Ankara'ya düşman muamelesi yapmağa başlamıştı. İstanbul, Ankara'da toplanacak meclisin fiilî olduğunu ilân etmek ve toplanmasına mâni olmak gayretiyle, Osmanlı Mebuslar meclisinin, dört ay içinde, yeniden seçim yapılarak toplanmak üzere, fesih iradesini de çıkarmıştı (11 Nisan 1920). Düşmanlar, Ankara'yı yenebilmek için *Din ve şeriate* dayanıyorlar ve Mustafa Kemal'le arkadaşlarını, fetvalarla, *âsi* ilân ediyorlardı. Böylece, din ve şeriat, halife ve Damad Ferid'in elinde, İngilizlerle Yunanlıların yararına, millî mukavemeti boğmak için âlet ediliyordu. İstanbul'un çıkardığı *uydurma fetvalara* karşı,

¹⁹ K. Atatürk, N., C. I, s. 421; Prof. Tarık Z. Tunaya, Osmanlı İmparatorluğundan T. B. M. Meclisine geçiş s. 2-5. C. H. P., 25 inci yıl, s. 5.

²⁰ Atatürk, N. C. I, s. 431.

Anadolu uleması da, isnadları yalanlayan karşı fetvalar yayınlamışlardır. Bu suretle de, Ankara ile İstanbul arasında şiddetli bir boğuşma, ölüm-dirim kavgası bütün hızıyla başlamış oluyordu.

Mustafa Kemal, Ankara'da, yeni meclisin bir an önce açılmasıyla uğraşırken, İstanbul fetvalarıyla Anadolu'da patlayan *iç ayaklanmalar*, özel olarak *Anzavur'un ve hilâfet ordusunun* yarattığı buhranlar, havayı çok ağırlaştırıyordu. Batı Anadolu'daki millî cephemizin arkasında, Gönen ve daha sonra İzmit bölgesinde harekete geçen Anzavur:

“*Yunanlılar, bizim dostumuzdur, onlara silâh çekmek küfürdür*” diyordu²¹. Anzavur'u, ilk defa, Gönen'de yenen *Çerkes Edhem* müfrezesi de Adapazarı'na yöneltildi. Ayrıca ele geçen bazı muvazzaf ve millî kuvvetler de buraya gönderildi. Adapazarı'ndan Bolu ve Gerede'ye kadar uzanan, Ankara'nın kuzeyindeki bütün bölge isyan kaynıyordu. Bütün Batı cephesi gerileri bir savaş cephesi halinde, bir hercü mercü içinde idi.

Bütün ümitler, Ankara'da, ve bütün işleri yürüten Temsil Heyeti karargâhında, açıkçası Mustafa Kemal'de idi. Onun, bu ümitsizlik ve kargaşalık içinde:

“*Behemehal, Yunanlıları denize dökeceğiz*” demesi, herkese kuvvet veriyordu.

Meclis toplanmadan önce *Ankara, insana bir boşluk, bir çöl* duygusu veriyordu. Görünürde, bir ordu da yoktu. Bu yokluk, her şeyi bozabilirdi. Mustafa Kemal, bu çölden, bu çözüntüden hayat fişkirtmak için çalışıyor, bu boş görünen sahanın dolu olduğunu söylüyor. “*Çöl sanılan bu âlemde, saklı gür bir hayat vardır. O hayat, Türk milletindedir. Eksik olan teşkilâttir. Biz, onun üzerindeyiz*”, diyordu. Mustafa Kemal, Ankara'nın, o sıralardaki insanı korkutan boşluğuna ve felâketli çözüntüye kendi şahsiyetiyle, büyüklük ve heybet veren büyük insandı. Sırtında *avcı elbisesi*, etrafında yalnız bir iki arkadaşı vardı. Meclis açılmadan önce ve hattâ açıldıktan sonra onun mümtaz şahsiyeti olmasaydı, ortadaki perişan hayat levhası, insanları ümitsizlikten çıldırtmaya yeterdi. O, bir kaç maiyetiyle Ankara'nın Çubuk çayına bakan bir küçük tepedeki Ziraat Okulunda, ümitli bir varlık olarak yaşıyor ve etrafındakilere bir mesih, bir peygamber, bir kurtarıcı gibi,

²¹ Yunus Nadi, Birinci Millet Meclisi, Sel yayınları.

gelecek günler için ümit ve kuvvet aşıyordu. Kuvvetsizlikten, millî cepheler için kaygılananlara, o, şunları söylüyordu:

—“*Bu cephelerin işlerini, orada çözmek mümkün değildir. Aydın, Manisa ve bütün Yunan cephesi ve diğer cepheler, memleket ve vatan cephesidir. Bu cephelerin gerçek kavramları anlaşıldığı gün, karşısındaki düşman cephesinin yıkılması mukadderdir. Bütün prensiplerimizi ifade eden millî misakımızı, istiklâlimizi, vatanın son kayası üzerinde savunacağız ve eminim ki ölmeyeceğiz ve memleketi kurtaracağız.*”²²

Yeni Meclis ve ordu hakkında da şöyle düşünüyordu:

—“*Şimdi, her iş meşru olmalıdır. Millet işlerinde meşruiyet, ancak millî kararlara, milletin temayüllerine dayanmakla elde edilir. Türk milleti, esaret ve zilleti kabul etmez. Millet tehlikeyi açıkça görünce en doğru kararı verecektir. Meclis, nazariye değil, bir gerçektir. Gerçeklerin en büyüğüdür. Önce meclis, sonra ordu! milletin azim ve kararı yüzbinlerce insan, milyonlarca para demek olan orduyu yaratacaktır.*”

Olaylar, Mustafa Kemal’in haklı olduğunu göstermiştir.

Anadolu’da, büyük ölçüde başarılı askerî hareketler, ancak, Ankara’da sivil hükûmet müesseseleri kurulduktan sonra yapılabilmıştır. Bu da, meclisin kurtuluş savaşımızdaki müstesna rolünü belirten en kuvvetli bir delildir.

O sıralarda, bir İngiliz gazetesinde çıkan *Sopa siyaseti* başlıklı bir yazıyı okuyan Mustafa Kemal şöyle bağırıyordu:

—“*Bizim de, kendileri kadar, medeni olduğumuzu anladıkları gün, bize, baş egeceklerdir. En son insana kadar, onların medeniyetlerini başlarında parçalamak için can vereceğiz.*”²³ Bütün şarkın, Mustafa Kemal’in bu sözleriyle ve sesiyle konuştuğu duyuluyordu.

Mustafa Kemal, Millet Meclisinin Ankara’da biran önce, toplanması için yapılmakta olan seçimleri takip ediyor, bir taraftan da İstanbul’dan kaçarak Ankara’ya gelmek üzere yolda bulunan İstanbul meclisi mebuslarının durumlarıyla ilgileniyordu.

Seçimler, bütün Anadolu’da şevk ve heyecanla yapılırken bazı yerlerde²⁴, hattâ bir iki kolordu kumandanlıklarında tereddütler

²² Yunus Nadi, Ankara’nın İlk günleri, Sel yayınları, 1957.

²³ Halide Edib, Türkün Ateşle imtihanı. s. 101.

²⁴ K. Atatürk, N., C. I, s. 427.

ve ayrılıklar belirmişti. Konya, yeni bir seçim yapmakta ağır davranıyordu. Bandırma'daki XIV. Kolordu kumandanı ise, Konya'daki XII. Kolordu ve Balıkesir'deki 61 inci tümen ve millî heyetle mutabık olduğunu iddia ederek 22 Mart 1920'de Mustafa Kemal Paşa'ya şöyle yazıyordu :

—“*Tekmil Anadolu'da, mülkî ve askerî bütün icra kuvvetlerinin üstünde, fevkalâde salâhiyet tesis ve deruhte ederek bir çeşit ikinci bir hükûmet şekli ihdasına teşebbüs etmek ve sükûnet halindeki zayıf İtilâf kuvvetlerine karşı muntazam kuvvetlerle tecavüzde bulunarak yeniden bir harb açmak kanuna ve duruma uygun değildir.*”

Mustafa Kemal, her vakit olduğu gibi bu durumda da soğukkanlı davrandı. Bu düşüncede olanları Ankara'ya getirterek onlarla açıkça görüştü. Gelenler Mustafa Kemal'in istediği seçimi yapmak kararıyle işlerinin başına döndüler.

O, Nisan başlarında, Ankara'ya gelmeye başlayan İstanbul meclisinin mebuslariyle uzun uzadıya konuşuyor, dikkatle fikirlerini anlamağa ve daha çok kendi düşüncelerini onlara telkin etmeye çalışıyordu. Bir yandan da, yeni meclisi açış nutkunu hazırlıyor ve yeni devletin Anayasası üzerinde bile bazı çalışmalarda bulunuyordu. Bu konuşmalar arasında yeni meclisin adı konmuştu: *Türkiye Büyük Millet Meclisi*.

Yeni meclis, önce düşünüldüğü gibi, 22 Nisan 1920 perşembe yerine, halkın temayülü gözönünde tutularak, bu olaya dinî bir renk ve kutsallık vermek mülâhazasıyla 23 Nisan 1920 Cuma günü parlak dinî merasimle açıldı.

Ankara'ya ilk gelenler arasında bulunan son Osmanlı Mebuslar Meclisi reisi Celâleddin Arif Bey, kendini hâlâ yeni millet meclisinin de reisi sayıyordu. Onun düşüncesine göre, Ankara meclisi, İstanbul'dakinin bir devamı olacak, kendisi de bir devre için onun reisi olacaktı. Bu görüş, yeni meclisin karakteri problemini ortaya atıyordu. Eğer, Celâleddin Arif'in istediği yapılırdı, yeni meclis ve yeni rejim daha doğmadan ölmüş olacaktı. Bu güçlük, Mustafa Kemal'in, son Osmanlı meclisine reis seçilmemiş olmasından ileri geliyordu²⁵.

²⁵ K. Atatürk, N., C. I, s. 424-427; Yunus Nadi, Ankara'nın ilk günleri, Birinci Millet Meclisi. Halide Edip, Türkün ateşle imtihanı.

IV.

Yeni meclis nasıl bir meclis olacaktı ?

Milletin ve kemalist ihtilâlin yaratmak istediği yeni yapının karakteri bu soruya verilecek cevapta gizli idi. Mustafa Kemal, bunu, Anadolu'ya ayak bastığı günlerden başlayarak düşünmeye başlamış ve buna kendi içinden cevap vermişti. Yeni meclisin vazifesi, memleketin içine düştüğü felâketle izah olunabilirdi. Açış nutkunda da belirttiği gibi “*Vatanın yok olmak tehlikesinden kurtarılması için, millet, kendi mukadderatını eline almış bulunuyordu*”²⁶. Dağıtılan Osmanlı meclisinin reisi Celâleddin Arif Beye göre “*Yeni meclis, yeni üyelerin de katılımıyla İstanbul'dakinin bir devamı olmalıdır.*” Böyle olunca da, tarihe karışmış olan Osmanlı devletini, Ankara'da toplanacak yeni meclisle yaşatmak gibi sakat bir dâva güdülmüş olacaktı. Gerçekte, Ankara meclisiyle *Anadolu'da yeni bir Türk devleti* doğuyordu. Mustafa Kemal, meclisin açılışından önce, İstanbul'dan gelen mebuslarla yaptığı hususî konuşmalarda bile, bu konu üzerinde fazla durulmasını, bu problemin vakitsiz tartışılmasından, alaşmazlık çıkmasını uygun bulmuyordu. Asıl, ilk iş olarak yeni meclisin nasıl olacağı proleminin çözülmesi gerekiyordu. Yukarıda temas edildiği gibi, adına, daha toplanmadan önce *Türkiye Büyük Millet Meclisi* denilen yeni meclis, millete izafetle memleketin en büyük ve tek hâkimi olmalıydı.

Bu bakımdan, yeni meclisin *fevkalâde salâhiyet*'li olarak seçilmiş olması, karakterinin de en büyük sembolü idi. İhtilâl kuruculuğunu da üzerine alması gerekiyordu. İki seçimle gelen mebuslarda çoğunluğun yeni seçilenlerde olması (İstanbul'dan gelenler 92, Malta ve Yunanistan'dan gelip katılanlar 14, yeni seçilenler 232) meclise yeni bir çehre ve mâna veriyordu. Yeni seçime, ikinci seçmenlerden başka Müdafaai Hukuk Cemiyetleri, belediyeler ve idare meclisleri de katılmışlardı. Bu nokta da, seçim tekniği bakımından ayrı bir özellik taşıyordu.

Her halde, birinci Büyük Millet Meclisiyle, Kemalist ihtilâl fiilîlikten kurtulmuş ihtilâli yürütecek kanunî bir organa sahip olmuştur.

Birinci Büyük Millet Meclisi'ni, Osmanlı meclisinden ayıran ve ona özel, ihtilâlcî ve yapıcı karakterini veren özellikler, toplu olarak şu suretle sıralanabilir²⁷.

²⁶ Z. C. C. I., s. 8-30.

²⁷ Tarık Z. Tunaya, T. B. M. M. nin kuruluş ve siyasi karakteri, s. 4-5.

1 — *Yeni Meclisin kuruluş ve yapısındaki özellikler :*

a) Meclis, Dünya Anayasa tarihinde pek benzeri olmayan *iki seçimle* (7 Ekim 1919 ve 19 Mart 1920) kurulmuştur.

b) Mebuslar, çeşitli mesleklere ve siyasî partilere mensup olmakla beraber *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*'nin temsilcileridirler. Eski İttihad ve Terakki mensupları bile mecliste bir partili değildirler. *Yapıcı rol* Müdafaa-i Hukuk teşkilâtındadır.

2 — *Meclisin adındaki ve çağırılışındaki özellikler bakımından ayrılıklar :*

Meclisin adı *Büyük Millet Meclisi*'dir. Adındaki *büyük* vasfı, meclisin üstünde bir Padişah otoritesinin olmadığını gösterir. Meclis, Osmanlı Anayasasına göre, Padişah tarafından değil, *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal tarafından İstanbul'da değil, Ankara'da toplanmak üzere çağırılmıştır. *Âyan Meclisi* de yoktur. Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisinin toplandığı günlere kadar *Osmanlı Devleti* terimini kullanmıştır. Bu davranışı, onun da XIX uncu yüzyıl Osmanlı ıslâhatçıları gibi *Hanedan* mefkûresine bağlılığının bir delili olarak gösterilemez. O, daha Anadolu'ya geçmeden, Osmanlı devletinin sona erdiğine inanmıştır. Zaman zaman, *Osmanlı devletini ve Padişah-Halife*'yi kurtarmaktan söz etmesi, sırf, vakitsiz ve mücadeleyi zayıflatabilecek yersiz tartışmaları önlemek içindir.

Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan Cuma günü açılacağını bildiren 21 Nisan tarihli genelgesine ek olarak, 22 Nisan 1920 de de sivil ve askerî makamlara yaptığı tebliğde :

“23 Nisandan itibaren bütün mülkî ve askerî makamların ve bütün milletin mercii *Büyük Millet Meclisi*'dir”²⁸. demesi, Osmanlı hükûmetinin karşısında, bütün siyasî ve hukukî yetkileri kendinde toplamış olan yeni bir meclisin ve yeni devletin yer aldığını açıkça göstermektedir.

Osmanlı Padişahı, 5 Nisan 1920 tarihli hatt-ı hümayuniyle:

“... Millet namı altında ika edilen iğtişâşların siyasi vaziyetimizi vahim bir hale götürdüğünü” söylemekte ve “...Buna karşı şimdiye kadar ittihazına çalışılan muslihane tedbirler semeresiz kalmıştır... Bu isyan halinin devamı... barış şartlarının hafiflemesine ve barışın bir an evvel akdine...” mâni olduğunu açıklamaktadır.

²⁸ Atatürk, N. C. I, s. 432.

Buna karşılık, Sivas kongresi beyannamesinin 2 inci maddesi şudur:

“Osmanlı camiasının temamiyeti ve millî istiklâlimizin temini ve hilâfet ve saltanat makamının masuniyeti için millî kuvvetleri âmil ve millî iradeyi hâkim kılmak kesin esastır.”²⁹

Yukarıda görüldüğü gibi, Padişah, Anadolu hareketini bir isyan saymakta ve sadece barış şartlarının hafifletilebilmesini amaç edinmektedir.

Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa ise, *Sivas Kongresi Beyannamesi* ve bunun İstanbul meclisinde, 28 Ocak 1920’de kabul olunan bir benzeri olan *Millî Misak*’la, Türk milletinin meşru haklarını savunmaktadır. Bu dâva, *Millî hudutlar içinde bağımsız ve hür bir Türkiye* kurmak şeklinde açık ifadesini bulmaktadır³⁰.

Kemalist ihtilâlin amacı konusunda aşağıdaki hususların bilinmesinde fayda görmekteyim:

Kemalist ihtilâlin mücadelede esas ve ideolojisi *Müdafaa-i Hukuk Hareketi* ile en derli toplu bir şekilde tarif olunabilir. İttihadçılıkla ve particilikle hiçbir münasebeti yoktur. İhtilâl, düşmanlar tarafından iddia olunduğu gibi, İttihad ve Terakki hükûmetinin harb gayretinin bir devamı değildir. Mustafa Kemal, ittihadçı liderlerin, bilhassa Enver Paşa’nın Anadolu hareketine karışmalarını başarıyla önlemiştir. Bununla beraber, dışarıdan silâh ve cephane tedarikinde yardım etmesi için, memleket dışında bulunan Enver Paşa’ya da başvurulduğu gibi³¹ Enver Paşa’nın amcası Halil Paşa (Rahmetli General Halil Kut) da özel bir görevle Sovyet Rusya’ya gönderilmiştir³². Genel olarak, eski İttihad ve Terakki’nin Talât Paşa’dan

²⁹ Atatürk, N., Vesikalar kısmı, C. III, vesika numarası 130.

³⁰ Atatürk, N., C. I, s. 12.

Tarik Z. Tunaya. Osmanlı İmparatorluğundan T. B. M. M. hükûmetine geçiş s. 8, 9, 19.

R. Davison, Mondros’tan Lozan’a kadar Türk diplomasisi 1953, s. 172-173. (İngilizce).

D. Smith, Kemalist hareketin kaynakları ve B. M. M. hükûmeti, 1959, IV ve VIII. fasıllar (İngilizce).

³¹ Mustafa Kemal Paşa’nın, Moskova Ateşemiliteri Saffet Bey’e Almanya’da malzeme ve mühimmat tedarikinde yardım etmesi için Enver Paşa’ya yazdığı tarihsiz bir mektup. Bu mektup, Saffet Bey’in Kasım 1920’de Ankara’dan hareketi sırasında kendisine verilmiştir.

³² Tefvik Biyıklıoğlu, Atatürk Anadolu’da, 1959, s. 65.

başka hemen bütün liderleri İzmir suikası mahkemesi vesikalarının da gösterdiği gibi, Mustafa Kemal'e düşman göziyle bakmışlar ve kendisini yok edip kurtuluş hareketinin başına geçmek istemişlerdir. Mustafa Kemal ise, memlekette kalan eski ittihadçılardan, her alanda faydalanmış, fakat, ittihadcılığın hortlamasına fırsat vermemiştir. İstanbul hükümetinin ve İtilâf devletlerinin Kemalist ihtilâli bir *İttihadçı hareketi* gibi göstermeleri Anadolu ihtilâlini içeride ve dışarıda gözden düşürmek ve kötölemek için buldukları binbir bahane-den birisidir. İttihadçılıkla Kemalizm arasındaki temel görüş ve davranış ayrılıkları çok derindir. İttihadçılar *Meşrutiyetçi ve Parlâmanter bir hükümet* kahramanı olarak işe başlamışlar, sonunda mebuslar meclisini bir tarafa atarak bütün otoriteyi tek bir askerine eline vermişlerdir. Kemalist ihtilâl ise bir askerî hareket olarak başlamış, fakat, hemen arkasından sağlam bir halk teşkilâtının güvenilir müesseselerini kurmuştur.

Anadolu ihtilâlinin ele aldığı ilk dâva . . . *müstemleke olarak yaşatılmak istenilen Türklerin, millî müstakil bir devlet olarak yaşamak hakkını, fiilî bir mücadele sonunda, Osmanlı hükümetine, İmparatorluğun diğer unsurlarına ve bu hakkı tanımayan emperyalist devletlere tanıtmaktı*³³.

Mustafa Kemal bu fikrini şu şekilde açıklamıştı:

*"Türkiye'nin mevcudiyet ve istiklâline hürmet eden milletlere Türkiye halkı; derin ve samimî muhabbetini izhar ve ispatta kusur ertmez"*³⁴.

3 — *İlk yönetim organının kuruluşundaki özellikler*

Osmanlı devleti, birinci dünya harbi içinde, millet meclisini toplamamış, harbin idaresi, kontrolsüz olarak, bir kaç kişinin elinde kalmıştır. T. B. M. M. eski Osmanlı meclisine benzemediği gibi, yeni meclisin kuracağı *Yönetme organı* da Osmanlı kabinelerinin bir taklidi olamazdı. Kurulacak yeni hükümet, meclisin istediği bir hükümet olmalıydı. Dâva, normal bir parlâmanter sistem kurmakla çözülmeydi. Meclisin, fiilen, işleri eline alması gerekiyordu. *Yaşama ve yönetme yetkileri* meclisin kendi elinde bulunmalıydı.

Bu düşünce ile, B. M. M., Türk hukuk tarihinde ilk defa olarak *Millî hâkimiyet prensibi*'ni, siyasî ve hukukî temel edinerek, Osmanlı kanunu esasasına aykırı olarak *Meclis hükümeti* şeklini kabul etmiştir.

³³ Z. C., C. I, Mustafa Kemal Paşa'nın mütarekeden meclisin açılmasına kadar geçen zaman zarfındaki olaylar hakkında nutku, s. 8-30.

³⁴ Tevfik Bıyıkhoğlu, Atatürk Anadolu'da, s. 64.

Pratik olarak bu hükümet nasıl kurulacaktı? Bu konuda, Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa'nın, meclisin 24 Nisan 1920 günkü üçüncü oturumunda okuduğu teklifin anahtarları şu idi ³⁵:

“... Memleketi parçalanmaktan ve dağılmaktan kurtarmak için, derhal bütün millî kuvvetleri, esaslı teşkilâtla birleştirmekten başka çare yoktur. Bunun şekli ne olmak lâzımgelir? İşte mesele buradadır.

Gayrı meşru ve gayrı mesul kuvvetlerin tahkimiyle devlet kuvvetlerini birleştirmeye imkân yoktur. Esasen yüksek meclisinin varlığı, önce, meşruiyet ve mesuliyet esaslarının milletçe de kabul olunduğunun delilidir. Bunun için mesuliyeti tesbit edeceğimiz bir kuvvetin, işleri idare etmesi zaruridir. Bu kuvvetin tabii şekli ise bir hükümettir. . . Hükümet, hükümet reisi tarafından seçilecek ve meclisin itimad ve muvafakatine müstenid bir icra kuvveti olacaktır.

Hilâfet ve saltanat makamı kurtarıldıktan sonra, padişah ve halife, hür ve müstakil olarak kendini milletin sinesinde gördüğü gün, meclisinin düzenliyeceği esaslara göre muhterem durumunu alacaktır. Meclisiniz, bir kontrol organı değildir, fiilen millî mukadderatla uğraşacaktır. Bunun için, biz, ittifak-ı cumhura, salâhiyet bahşeden islâmiyet esaslarını da dikkate alarak meclisininiz, milletin bütün işlerini eline alması taraflısızız. Bu esas kabul olunduktan sonra, meclisininiz umumi heyeti bütün işleri inceleyip yürütemeyeceğinden muhterem heyetinizden ayrılarak vekil seçeceğimiz üyelerin hükümet teşkilâtına göre memur edilmesi ve her birinin ayrı ayrı ve hepsinin müştereken umumi heyetiniz önünde sorumlu olması maksadı temine kâfidir. Meclis reisinin de, hükümet heyetine riyaset etmesi ve meclis adına imza etmeye ve kararları tasdik yetkili olması ve icra işlerinde, diğer hükümet üyeleri gibi meclise karşı sorumlu olması zaruridir. Hükümet üyelerinin adları da vekil olacaktır. Anadolu'da, geçici bir süre için olsa da bir hükümet reisi tanımak veya bir padişah kaymakamı ihdas etmek caiz değildir. Reissiz bir hükümet kurmak zarureti vardır.... Yüksek meclisiniz, haiz olduğu fevkalâde salâhiyete binaen, bir icra kuvvetini yalnız murakabe etmek ve icra kuvvetiyle mücadele etmek gibi hudutlu bir teşrii vazife ile değil, idareyi fiilen deruhte ve memleketin ve hilâfetin salâmetini bizzat temin ve müdafaa vazife ve salâhiyetiyle kurulmuştur. Ve artık meclisiniz üstünde bir kuvvet mevcut değildir. . .”.

Bu teklife göre, Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa, meclis reisinin, aynı zamanda İcra Vekiller Heyetinin de reisi olmasını ve

³⁵ Z. C. C. I, s. 30-32. Mustafa Kemal Paşa, Meclisin, 24 Nisan 1920 günkü dördüncü son oturumunda (saat 15,5) Büyük Millet Meclisi Reisi seçilmişti (Z. C. C. I, s. 38). Reis seçildikten sonra söylediği nutuk için Bk. Z. C., C. I., s. 39.

C. H. P., 25 inci yıl, s. 7.

vekillerin de hükümet reisi tarafından seçilmesini istiyordu. Hükümet reisi ve vekiller ayrı ayrı ve hepsi birden meclise karşı sorumlu olacaklardı.

Bu teklif meclisin aynı günde (24 Nisan 1920) dördüncü gizli oturumunda tartışıldı.

Gizli oturumdaki çok uzun ve sert tartışmalarda iki teklif beliyordu :

a) *Tam bir meclis hükümeti* kurularak, başkanın, meclis encümenleri vasıtasıyla hükümeti idare etmesi. İcra kuvvetinin, yalnız kendinde olduğunu kabul eden meclis, bu vazifeyi kendi arasından seçeceği bir heyete bile bırakmak istemiyordu. Fakat, bunun güçlüğü çabuk anlaşılacak bundan vaz geçildi.

b) İkinci bir teklif olarak, her idare şubesine seçilecek bir veya bir kaç vekilin kendi şubesine tekabül eden encümenle birlikte idare etmesi ileri sürüldü.

c) Tartışma sonunda, vekillerin, teker teker, doğrudan doğruya meclis umumî heyeti tarafından seçilmesinde fikirler birleşti. Bu suretle vekillerin, meclisten kuvvet aldıkları belirtilmiş olacaktı.

Bu teklif kabul olunmakla beraber *İcra Vekilleri Heyeti kanununu* hazırlamak üzere 15 kişilik bir lâyiha encümeni kuruldu³⁶. Fakat, lâyiha encümeninin, İcra Vekilleri Heyeti kanununu hazırlaması ve vekillerin meclisce seçilmesi için geçecek süre içinde memleketi hükümetsiz bırakmamak ve idare işlerini yürütmek üzere 7 kişilik bir *geçici icra encümeni* de seçildi³⁷.

Meclis, lâyiha encümeninin hazırladığı *İcra Vekilleri Heyeti kanunu*'nu, 2 Mayıs 1920 günü kabul etti³⁸. Vekillerin seçilmesi de 4 Mayıs

³⁶ Lâyiha encümeni üyeleri şunlardır: Celâleddin Arif, Dr. Rıza Nur, Yusuf Kemal, Yunus Nadi, Hamdullah Subhi, Hakkı Behiç, Sırrı, Refik, Şeyh Servet, Haydar, Emir Paşa, Abdülhalim Çelebi Efendi (İstifası üzerine yerine Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir), Besim Atalay, Ferit, Abdülkadir Kemali. Z. C., C. I, s. 53, 60, 97 ve Jäschke, Cumhuriyet yolu üzerinde, s. 210.

³⁷ Z. C., C. I, s. 59, 67. Mustafa Kemal Paşa'nın reisliğindeki 7 kişilik icra encümeni üyeleri şunlardır:

Celâleddin Arif, Cami, Bekir Sami, Hakkı Behiç, Hamdullah Subhi, Fevzi Paşa ve Erkanharbiyei Umumiye Reisi Albay İsmet Beyler.

³⁸ İcra Vekilleri Heyeti kanunu için Bk. Z. C., C. I, s. 185, 198, 216 ve F. R. Unat, Ta. V. C. I, Say. 6. T. B. M. M. Hükümetinin kuruluşuna ait bazı vesikalar.

1920 de tamamlanabildi. Bu suretle geçici icra encümeni 24 Nisan - 4 Mayıs 1920'de, hükümet işlerini yürütmüş oluyordu.

Mustafa Kemal Paşa, 4 Mayıs 1920 tarihli bir tamimiyle, Büyük Millet Meclisinin mahiyetini, İcra Vekilleri kanununu ve bu kanuna göre seçilen vekiller heyeti listesini yeni devletin ilk kuruluş ve çalışma esası olarak bütün sivil ve askerî makamlara açıklamaya çok önem vermiştir.

İcra Vekilleri Heyeti kanuniyle, ilk icra vekilleri listesi meclis tutanaklarında (Z. C. C. 1) basılmış olduğu için burada tekrar vermeye lüzum görmedik. Meclis zabıt ceridesinde bulunmayan Mustafa Kemal Paşa'nın sözü geçen tâtimiyle meclisin mahiyeti hakkındaki açıklamasını sayın Faik Reşit Unat arkadaşımız meclis dosyalarıyla gizli oturum tutanakları üzerindeki araştırmaları sonucunda tarihe mal etmiş bulunmaktadır³⁹. Biz; bu iki kıymetli vesikayı burada olduğu gibi, bir daha vermeyi faydalı bulduk :

“Büyük Millet Meclisi'nin mahiyet-i esasîyesini tesbit eden ve ikinci ictimada ittifakla kabul olunan hususların mühim noktalarını birinci suret, icra vekillerinin intihabı hakkında yine meclisce tadilen kabul olunan kanun ikinci suret ve bu kanuna göre meclis umumi heyetinde yapılan intihap neticesinde belli olan vekilleri listesi de üçüncü suret olarak aşağıda arz olunmuştur.

Emir ve kumanda salâhiyeti ise meclisin mânevi şahsiyetinde olup bu işleri meclisce seçilen İcra Vekilleri Heyeti arasında bulunan Erkânıharbiyei Umumiye Reisi tedvir eder. Her idare şubesinin bundan böyle kendi mercileri olan vekâletlere müracaat eylemesi tâtîmîmen tebliğ olunur. 4 Mayıs 1920 Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal”.

Birinci Suret

“1 — Millî iradenin bilfiil vatan mukadderatına vazîyüyed (elkoymuş) tanınması esas umde olarak kabul olunmuştur.

2 — Büyük Millet Meclisi, teşri ve icra kuvvetini (yasama ve yönetme gücünü) nefsinde toplamış ve milletin umumi iradesini fîilen üzerine almıştır.

3 — B. M. M., kendi arasından vekil olarak seçeceği âzasını icra vazîfesiyle memur etmiştir. Vekillerin her biri ayrı ayrı ve cümlesi müştereken umumi heyete karşı mesuldür.

³⁹ F. R. Unat, aynı eser.

4 — *B. M. M. Reisi, aynı zamanda, İcra Vekilleri Heyeti'nin de reisi-
dir. Meclis reisi sıfatıyla, meclis namına imza koymağa ve kararları tasdik
etmeye salâhiyetli olmakla beraber icraya ait meselelerde de umumi heyet nez-
dinde tamamıyla mesuldür.*"

Mustafa Kemal, 22 Nisan günü bütün mülkî ve askerî makamların her bakımdan ertesi 23 Nisan günü açılacak Büyük Millet Meclisine müracaat etmelerini istemişti. Artık, 4 Mayıs 1920'de, İcra Vekilleri Heyeti kurulmuş olduğundan bütün askerî ve mülkî makamların, ilgili vekâletlere başvurmalarını bildirmiştir. Bunun için, 4 Mayıs 1920 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin fiilen işe başladığı bir gün olarak kabul olunabilir.

Bundan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi devletinin Anayasasını hazırlamak işi geliyordu. Bu iş, İcra Vekilleri Heyeti teşkilinden daha çok zor olmuş ve ancak dokuz ay sonra, 20 Ocak 1921'de Türkiye devletinin ilk anayasası Büyük Millet Meclisince kabul olunmuştur. İlk Anayasanın hazırlanması için mecliste geçen tartışma ve fikir ayrılıklarına geçmeden önce Meclisin yayınladığı *beyannamelerle* ihtilâlcî karakterini belirten bazı kanunlar üzerine de dikkati çekmek yerinde olacaktır.

5 — Büyük Millet Meclisinin yayınladığı ilk beyannamelerle ihtilâlcî bir karakter taşıyan özel kanunlar :

Bu ilk beyannameler şunlardır :

- a) B. M. M. nin memlekete beyannamesi 26 Nisan 1920.
- b) İrşad encümeninin beyannamesi 9 Mayıs 1920.
- c) Şer'îye encümeninin beyannamesi 9 Mayıs 1920.

Bunlardan başka, meclis adına, Padişaha çekilen bir telgraf (27 Nisan 1920) vardır ⁴⁰.

Düşmanlarımız, kurtuluş mücadelesini Padişahla milletin bir ihtilâfî, bir anlaşmazlığı gibi gösterdiklerinden bu düşman oyununu akim bırakmak gerekiyordu. Bu maksatla memlekete yayımlanan beyannamede, özel olarak şu hususların belirtilmesine önem verilmişti :

"... Dindaşlarınızı yine size yok ettirmek için Padişah ve Halifeye isyan sözünü ortaya atıyorlar. Millet Meclisi, Halife ve Padişahımızı düşman baskısından kurtarmak, Anadolu'nun şunun bunun elinde parça parça kalma-

⁴⁰ Z. C., C. I, s. 60, 248, 123, 246. Yunus Nadi, Birinci Büyük Millet Meclisi, Sel yayınları, 1955.

sına mâni olmak, payitahtımızı yine anavatana bağlamak için çalışıyor. . . Padişaha, Halifeye isyan sözü bir yalandır ; Bundan maksat vatani müdafaa eden kuvvetleri aldatılan müslümanların elleriyle yok etmek ve memleketi sâhipsiz ve müdafaasız bırakarak elde etmektir. . .”

Şer'îye encümeninin beyannamesi özel olarak Kuvay-ı Milliye hareketinin, Kur'an âyetlerinin delâletiyle şer'-i şerife de uygun olduğunu memleket efkârına anlatıyordu. İrşad encümeninin beyannamesi, istiklâl mücadelemizde, islâm âleminin mânevî müzaheretini sağlamak amacını güdüyordu.

Padişaha çekilen 27 Nisan 1920 tarihli telgrafta da şu noktalar dikkati çekmektedir:

“ . . . İstanbul mâbedleri etrafında düşman askeri gezdikçe, öz vatanın toprakları üstünden yâd adamların ayakları çekilmedikçe biz mücadelemizde devam etmeye mecburuz. . . . Kalbimiz bağlılık duygularıyla dolu olarak tahtınızın etrafında her zamandan ziyade daha sıkı bir rabita ile toplanmış bulunuyoruz. . . .”

Meclisin çıkardığı ihtilâlcî karakter taşıyan ilk kanunlardan aşağıdakiler sayılabilir:

Hiyânet-i vataniye kanunu⁴¹ (29 Nisan 1920. Kanun numarası 2).

İstanbul hükûmetiyle resmî muhaberatın yasak edilmesi (Mayıs 1920).

İstanbul hükûmetininin 16 Mart 1920 den itibaren akdettiği ve edeceği bütün mukavele, ahidler vesairenin hükümsüz olduğuna dair kanun (7 Haziran 1920).

Saltanat Şûrasında (22 Temmuz 1920) Sevr muahedesinin imza edilmesine karar ve rey verenlerle muahedeye imza koyanların ihanet-i vataniye ile itham olunması ve haklarında gıyabî hüküm verilmesi ve isimlerinin her yerde lânetle anılması takarrür etmiştir. (19 Ağustos 1920).

İstiklâl mahkemeleri teşkili hakkında umumi heyet kararları (18 Eylül 1920)⁴².

Büyük meclis, *Hiyanet-i vataniye kanunu* ile, millete karşı, kendi meşru durumunu teyit etmiş ve milletin yüksek menfaatlerine yapılacak hareketlerin bu kanunla, fakat mahkemeler tarafından verile-

⁴¹ Z. C., C. I, s. 137-145. K. Atatürk, N. C. I, 441.

⁴² Kılıç Ali, İstiklâl Mahkemeleri Hâtıraları, Sel yayınları, 1955.

cek hükümlerle cezalandırılması esasını koymuş oluyordu. Halife ve Padişahın, Anadolu'yu âsi ilân ve isyana teşvik ettiği olağanüstü zamanlarda, yine olağanüstü tedbirlere başvurmak zaruriydi. Daha başlangıçta, millî mukadderata hâkim yüksek bir heyet olduğunu bu suretle de anlatıyordu.

Diğer cihetten, İstanbul hükûmetinin de, 16 Mart 1920'den sonra yaptığı ve yapacağı bütün mukavele ve anlaşmaların hükümsüzlüğünü de ilân ediyordu. Aynı zamanda, mütarekeden sonra İstanbul hükûmetince akdedilmiş olan bütün gizli andlaşmaların-yabancılar verilmiş olan imtiyazlar, maden ferağ ve intikal ve ruhsatnameleri de hükümsüz ilân olundu.

6 — T. B. M. M. nin ihtilâlcî ilk Anayasası: 20 Ocak 1920, Kanun numarası 85.

B. M. M.'nin ilk Anayasası, kuruluşundan (23 Nisan 1920) ancak 9 ay sonra hazırlanıp kanunlaşabilmiştir. Bu süre içinde, meclisin yetkilerini ve karakterini tesbit eden diğer karar ve kanunlar meclisin ve hükûmetin, millî dâvayı gerçekleştirmekle ifade olunan amacını, mümkün olduğu kadar, aksatmadan sağlayacak bir yeterlikteydi.

Meclisin ve hükûmetinin çalışmalarına bir istikamet veren kararların başında Mustafa Kemal'in 24 Nisan 1920 tarihli tavrındaki prensipler gelmektedir. Yukarıda daha geniş olarak açıklanan bu esaslar, ilk günden itibaren uygulanmış ve *Geçici bir Anayasa* vazifesini görmüştü.

Asıl Anayasanın hazırlanması çalışmalarına, 15 Mayıs 1920'de, mecliste bir *Kanunu Esasî Encümeni* kurulmasıyla başlanmıştır. Bu encümen üç ay kadar çalışarak, meclisin 18 Ağustos 1920 günü ikinci oturumunda *Büyük Millet Meclisi'nin şekil ve mahiyetine dair kanun maddeleri* başlıklı ve 8 maddeli teklifini meclise sundu⁴³. Bu kanun lâyihasının ruhuna göre, Büyük Millet Meclisi ve hükûmeti geçici olacaktı. Gaye elde edilince, yerini, Padişah ve halifeye ve Osmanlı hükûmetine bırakacaktı⁴⁴.

Padişahın, millî mücadeleyi boğmak için, düşmanlarla birlikte Anadolu'ya karşı giriştiği öldürücü davranışları bilindiği halde

⁴³ Z. C. C. 3, s. 280-283.

⁴⁴ K. Atatürk, N. C. II, s. 564-65.

C. H. P., 25 inci yıl, s. 7, 8.

meclise, böyle bir sakat, muhafazakâr ve geri zihniyetli bir kanun lâyihası getirilmesi sebepsiz değildi. Meclisteki geri zihniyetli zümrenin bu teşebbüsünü, 22 Haziran 1920'de başlayan Yunan taarruzuyla Batı Anadolu'da, Balıkesir, Bursa, Alaşehir ve Uşak gibi büyük şehirlerimizi içine alan geniş bir bölgenin düşman işgaline düşmesine bağlamak hiç de yanlış değildir. Bir çokları millî ordunun zaferine inanmamakta olduklarından böyle bir intikal rejimi projesi teklif etmeyi duruma uygun bulmuşlardı. Mustafa Kemal şuna kuvvetle inanıyordu ki bütün düşman cepheleri, zamanla yıkılacak ve düşmanlar millî hudutlar dışına atılacaktır. Büyük Millet Meclisi'nin ve ordularının bu gayeyi gerçekleştirecekleri günler, pek uzak değildir. Onun için, bu gaye elde edilinceye kadar *Padişah ve Halife işinin çözümlenmesini daha ileriye bırakmak ve günün meselesi olarak koyacağımız kanunî esaslarla varlığımızı ve istiklâlimizi kurtaracak Büyük Millet Meclisi'ni ve hükümetini kuvvetlendirmek ön plânda gelen bir iştir.*

Kanunu Esasî Encümeninin hazırladığı bu ilk tasarı meclis umumî heyeti tarafından, 22 Ağustos 1920 günü red olunmuştur⁴⁵. Bununla beraber bu olaydan iki hafta sonra, mecliste, 5 Eylül 1920 günü kabul olunan *Nisab-ı müzakere* (müzakere yeterliği) kanununun birinci maddesiyle *Hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletin kurtarılmasından ve istiklâlinde ibaret olan gayesi* elde edilinceye kadar Büyük Millet Meclisi'nin müstemirren (aralıksız) in'ikad (toplantı halinde) edeceği kabul olunmuştur⁴⁶.

Mustafa Kemal'in hazırladığı 13 Eylül 1920 tarihli *Teşkilât-ı Esasiye kanunu lâyihası'nın* mecliste konuşulmasına 18 Eylül 1920'de başlandı⁴⁷. 31 maddeli lâyihanın 1-4 üncü maddeleri esas maddelerdi. 5-17 inci maddeler kısa bir anayasa hükümlerini, 18-31 inci maddeler ise iç idare ile ilgili yeni hükümleri açıklamakta idi.

Bu lâyiha, incelenmek üzere, 25 Eylül 1920'de, Özel bir encümene verildi⁴⁸.

⁴⁵ Z. C. C. 3, s. 387.

⁴⁶ Z. C., C. 3, s. 455, 466, 473, 506. Büyük Millet Meclisi'nin âzasının sayısı, İstanbul'dan gelenlerle birlikte 360'ı aşmıştı (Z. C., C. 3, s. 467).

⁴⁷ Z. C., C. 4, s. 179-186. Atatürk, N., C. 2, 567, 594, 595, 596 ve 600. Jäschke, Cumhuriyete doğru (Almanca) s. 211-212. Tarık Z. Tunaya, T. B. M. M. Hükümeti, 1958, s. 12. E. D. Smith, Kemalist hareketin ve Büyük Millet Meclisi hükümetinin kaynakları, 1959, s. 51.

⁴⁸ Z. C., C. 4, s. 283.

B. M. M. Reisi Mustafa Kemal'in imzasını taşıyan bu 13 Eylül 1920 tarihli *siyasî, içtimaî, idarî ve askerî programın* ileri sürdüğü esaslar şunlardı:

“... *Meclis, Halkı, emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden kurtararak idare ve hâkimiyetinin hakikî sahibi kılmakla gayesine vasıl olacağı kanaatinde* (2 inci madde).

Dış düşmanlarla birleşip milleti işgal ve ifsada çalışan iç hainlerin tedibi için orduyu kuvvetlendirmeyi ve orduyu istiklâlini dayanağı bilmeyi vacibe sayar (3 üncü madde).

İçtimaî meselelerde, B. M. M. Hükümeti milletin gerçek temayülât ve ihtiyaçlarını gözönünde tutmaktadır (4 üncü madde).

Hilâfet ve saltanat kurtarıldıktan sonra Padişah ve Halife esas kanunlara göre, muhterem yerini alır (5 inci madde).

Hâkimiyet, kayıtsız ve şartsız milletindir (6 ıncı madde).

Türkiye Halk Hükümeti, B. M. M. tarafından idare olunur ve adı “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti” dir (8 inci madde).

Ordu, B. M. M. nin ordusudur (16 ıncı madde).”

Bundan sonra, Özel Encümen'in hazırladığı, 21 Ekim 1920 tarihli Esbab-ı Mucibe, Büyük Millet Meclisi'nin Beyannamesi ve Teşkilât-ı Esasiye Kanun lâyihası, 18 Kasım 1920 günü, mecliste müzakere olundu ⁴⁹.

Bu arada, İcra Vekillerinin, B. M. M. Reisinin, meclis üyelerinden göstereceği adaylar arasından mutlak çoğunlukla seçilmesi kabul olunmuştu ⁵⁰.

Yukarıda sözü geçen Anayasa lâyihalariyle 18 Eylül 1920 tarihli halkçılık beyannamesinde, Batı ve Doğu tezlerinin etkisi açıkça görünmektedir ⁵¹.

Meclis konuşmalarının bu noktaya ulaştığı sıralarda batı cephesinde geçen iki olay, Anayasanın son şekli ve kabulü üzerinde kesin sonuçlu bir etki yapmış gibi görünmektedir. Bu iki olaydan birincisi, Yunanlılara karşı 10 Ocak 1921'de kazanılan *Birinci İnönü zaferi*, ikincisi Yeşil ordu ve gizli komünist partisinin dayanağı olduğu anlaşılan Çerkes Edhem kuvvetlerinin dağıtılmasıdır.

⁴⁹ Z. C., C. 5, s. 363-371.

⁵⁰ Z. C., C. 5, s. 259.

⁵¹ Batı ve Doğu tezleri için Bk., Tarık Z. Tunaya, T. B. M. M. hükümetinin kuruluşu ve siyasî karakteri, s. 14.

C. H. P., 25 inci yıl, s. 7, 10, 12. Tarih, C. 4. s. 87.

Bu mutlu iki olayın da yardımıyla, B. M. M. nde, 20 Ocak 1921 tarihli ilk Anayasamız kabul olunmuştur⁵².

Bu ilk Anayasamızın başlıca hükümleri şunlardır:

“*Hâkimiyet, kayıtsız şartsız milletindir* (1 inci madde).

İcra kudreti (yönetme gücü) ve teşri salâhiyeti (Yasama yetkisi), milletin yegâne mümessili Büyük Millet Meclisindedir (2 inci madde).

Türkiye devleti, B. M. M. tarafından idare olunur ve hükümeti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adını taşır (3 üncü madde).

... *Kanun koymak, andlaşma ve barış yapmak ve vatan müdafaası ilânı gibi esas haklar B. M. M. ne aittir* (7 inci madde).

B. M. M. Umumi heyeti tarafından seçilen reis, bir intihap devresi için, B. M. M. reisidir. Bu sıfatla, meclis adına imza etmeye ve Vekiller Heyetinin kararlarını tasdiğe yetkilidir.

İcra Vekilleri, kendi aralarından birisini reis seçerler. Ancak, B. M. M. reisi, Vekiller Heyetinin de reisidir (9 uncu madde).

Bu kanunla Ankara'daki *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti* Türkiye'nin yegâne meşru hükümeti olarak şerefli yerini alıyordu. Ankara için, Padişah - Halife ve Osmanlı hükümeti diye bir varlık yoktu.

Bu ilk Anayasamız, Büyük Millet Meclisi tarafından aşağıdaki şekilde mânalandırılmıştır:

“... *Türk milleti saray ve Babîâli'nin hiyanetini gördüğü zaman 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye kanununu çıkararak onun birinci maddesiyle hâkimiyeti Padişah'tan alıp bizzat millete ve ikinci maddesiyle icrai ve teşrii kuvvetleri onun eline vermiştir. Yedinci maddesiyle de harb ilânı, sulh akdi gibi bütün hükümlerlik hakları millette toplanmıştır... Binaenaleyh bu tarihten itibaren eski Osmanlı İmparatorluğu tarihe intikal edip yerine yeni ve millî bir Türkiye devleti, yine o zamandan beri padişahlık kalkmış olup yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi geçmiştir... Millet, şahsî saltanat yerine halk kitlesinin ve köylünün haklarını koruyan ve saadetini tekeffül eden bir halk hükümeti idaresi kurmuştur... ”⁵³.*

⁵² Düstur, 3. tertip, Teşkilâtı Esasiye Kanunu, kanun numarası 85, Kanun lâyihasının tevdi tarihi 13 Eylül 1920, müzakere tarihi 18 Eylül-23, Aralık 1920 ve 10, 17, 20 Ocak 1921. İlân tarihi 7 Şubat 1921.

⁵³ T. B. M. M.'nin hâkimiyet ve hükümlerlik hakkının gerçek mümessili olduğuna dair 1-2 Kasım 1922 tarihli beyanname ve kararının ilk parçası. Düstur, 3. tertib, C. 3, s. 102.

Londra konferansına, Ankara heyetiyle İstanbul'dan da bir heyetin katılması etrafında Mustafa Kemal'le İstanbul'da Tevfik Paşa arasında geçen muhabere, ilk defa, ciddî olarak Padişah-Halifenin ve İstanbul hükûmetinin de durumlarını ortaya atmış oluyordu. Mustafa Kemal, Tevfik Paşa (Padişahlık sadrazamı) vasıtasıyla Padişaha *Şekil ve mahiyeti hazırasıyle Büyük Millet Meclisi'ni tanımaması ve Ankara hükûmetine katılmasını* teklif etti. Kabul edilmezse *Padişahın durumunun sarsılmasından korkulur*, dedi ⁵⁴.

Bu teklif kabul olunmadı. Vahideddin'in ve İstanbul hükûmetinin İngilizlere ve Batı Anadolu'yu hâlâ işgalleri altında tutan Yunan ordularına, yâni yabancı işgal kuvvetlerine dayandığı ve bunlardan ümit beklediği anlaşılıyordu. İstanbul'un Ankara'ya tâbi olması için daha büyük ve kesin zaferler kazanılması ve Yunanlıların bütünü memleket sınırlarından dışarı atılmaları gerekiyordu.

Mustafa Kemal'in Başkumandanlığı altında kazanılan Sakarya zaferi (23 Ağustos 11 - Eylül 1921) bile beklenen siyasî değişikliği sağlayamamıştır.

1922 yılında, millî ordunun taarruz hazırlıklarının uzaması meclisteki havayı bozar gibi olmuştu. Bu olayın tesiri altında, Malta mevkuflarının meclise katılmasından sonra İcra Vekillerinin ve İcra Vekilleri reisinin, ilk İcra Vekilleri Heyeti kanununa uygun olarak (1 Mayıs 1920) gizli reyle meclisce seçilmeleri kabul olundu (8 Temmuz 1922). Bu suretle, İcra Vekilleri için aday göstermek yetkisi elinden alınan meclis reisinin nüfuz sahası daraltılmak istenmişti. Büyük Millet Meclisi ordularının, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığı altında ve idaresinde yaptıkları büyük taarruz ve kazandıkları kesin zafer (30 Ağustos 1922) bütün siyasî problemlerle birlikte Padişah-Halifenin ve İstanbul hükûmetinin de, 16 Mart 1920'den beri belli olmuş olan akibetlerini çözmüş bulunuyordu.

Bu büyük son zaferin sonucu olarak 11 Ekim 1922'de, Mudanya'da İtilâf devletleri ve Yunanlılarla, *Türkiye büyük Millet Meclisi* ve orduları için çok şerefli bir mütareke imzalanmıştır.

B. M. M., hemen bunun arkasından 1 Kasım 1922'de, resmen ve fiilen şahsî saltanatı kaldırmıştı. Bütün ümitleri ve hayalleri birden-

⁵⁴ Atatürk, N. C. 2 s. 554-563.

bire yıkılan Vahideddin bir yabancı harb gemisiyle canını kurtarmaktan (17 Kasım 1922) başka bir şey yapamamıştır.

Türk topraklarını yabancıların elinden kurtarmak ve vatanın istiklâlini sağlamaktan ibaret şerefli ve tarihî vazifesini Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında, yerine getirmiş olan birinci Büyük Millet Meclisi 1 Nisan 1923'de yeni seçim yapılmasına karar vermiş ve yerini 11 Ağustos 1923'de toplanan ikinci Büyük Millet Meclisi'ne bırakmıştır.

Cumhuriyetin ilânı şerefi (29 Ekim 1923) İkinci Büyük Millet Meclisi'ne kalyordu.

BU İNCELEMEDE FAYDALANILAN VE ADI GEÇEN KİTAPLARIN ALFABETİK LİSTESİ VE KISALTMA

- ATATÜRK, KEMAL, *Nutuk* (N.), T. Devrim Enstitüsü, C. I, 1950, C. II, 1952, C. III, 1959.
- AFETİNAN, Prof., *Kemal Atatürk'ü anarken*, 2 inci baskı, 1956.
Atatürk hakkında hatıralar ve belgeler, 1959.
- ABALIOĞLU, YUNUS NADI, *Mustafa Kemal Paşa Samsun'da*. Sel yayınları, 1955.
Birinci Büyük Millet Meclisi, Sel yayınları, 1955.
Ankara'nın ilk günleri, Sel yayınları, 1955.
- ATAY, FALİH RIFKI, *Mustafa Kemal'in Mütareke defteri*, Sel yayınları, 1955.
Atatürk'ün bana anlattıkları, Sel yayınları, 1955.
19 Mayıs Ankara, 1944.
- ADIVAR, HALİDE EDİP, *The Turkish Ordeal*, New York, the Century Company, 1928.
(Türkün ateşle imtihanı). Türkçesinin bütünü henüz yayınlanmamıştır. Hayat dergisinde bir çok parçaları çıkmıştır.
- C. H. P. *25 inci Yıl* (1923-1948). 60 sayfa, Ankara, Ulus Basımevi. Yazarı belli değil. 1-32 sayfalık tarih kısmının Prof. Enver Ziya Karal tarafından yazıldığı anlaşılmıştır. Ankara, Ulus basımevi. 1948.
- BİYIKLIOĞLU, TEVFİK, *Trakya'da Millî Mücadele*. C. I., sayfa 566, T. Tarih Kurumu 1955. C. II, 155 sayfa, resimler ve haritalar. 1956.
Atatürk Anadolu'da, 106 sayfa. T. Tarih Kurumu Basımevi. 1959.
- DAVISON, RODERIC, Prof. *Turkish Diplomacy from Mudros to Lausanne* (Mondros'tan Lozan'a kadar Türk Diplomasisi), Princeton, 1953.
Middle East Nationalism: Lausanne thirty years after (Orta Doğu milliyetçiliği: Lozan'dan otuz yıl sonra).
The Near and Middle East (Yakın ve Orta Doğu), Washington, 1959.
- HOWARD, HARRY, *The Partition of Turkey* (Türkiye'nin taksimi), 1931.
Harb Tarihi Vesikalari Dergisi, 1-30 ıncı sayıları, 1953-1960.

- JAESCHKE, Prof. *Die Türkei seit dem Weltkrieg* (Dünya harbinden beri Türkiye) 1918-1923; *Der Freiheitskampf des türkischen Volkes* (Türk halkının hürriyet savaşı), 1932.
Mitteilungen (tebliğler), *Landung der Griechen in Smyrna* (İzmir'e Yunan çıkarması). *Mustafa Kemals Sendung nach Anatolien*, (Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesi), 1949. *Mitteilungen, aus der Endzeit des Osmanischen Reiches* (Tebliğler, Osmanlı devletinin son zamanları), 1952.
The Moral Decline of the Ottoman Dynasty (Osmanlı hanedanında moral düşüklüğü), 1955.
Geschichte der Türkei seit dem Waffenstillstand von Mudros (Türkiye'nin Mondros mütarekesinden bu yana tarihi), 1959.
- KARAL, ENVER ZİYA, Prof. *Tarih Notları*, 1941.
- SMİTH, ELAİNE DIANA, *Türkey: Origins of the Kemalist Movement and the Governement of the Grand National assembly* (1919-1923). (Türkiye, Kemalist hareketinin kaynakları ve Büyük Millet Meclisi hükümeti [1919-1923], 1959).
- TUNAYA, TARIK ZAFER, Prof. *Türkiye'de siyasî partiler*, 1952. *Osmanlı İmparatorluğundan Büyük Millet Meclisi Hükümetine geçiş*, 1956.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu, 1958.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt cerideleri 1-9 (Z. C.)
- UNAT, FAİK REŞİT, *Tarih vesikaları, Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk cemiyetinin kuruluşuna ait vesikalar* (A. V. R. M. H. C.). 1941.
Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin kuruluşuna ait vesikalar. Tarih vesikaları, Cilt 1, Sayı 6.
-

